

Nerovná subjektivní odpovědnost

VÁCLAV JANEČEK*

Unequal fault-based liability

Summary: According to the prevailing view the conditions of fault-based liability of a natural person are basically the same as those of a legal entity (juristic person/corporation). In this article the author, however, arrives at a contrary conclusion. By looking at the theoretical underpinnings of the current statutory civil law he concludes that the Civil Code gives rise to an, in principle, unequal liability for fault. The scope of liability differs between the two types of person (natural and juristic) because, according to the Civil Code, any juristic person cannot have its own will nor intellect. Despite this fact, the fictional legal entity can still be negligent, which then substantially affects the scope of its liability.

Key words: liability, legal entity, juristic person, corporation, fiction, presumption, negligence, accountability, recodification

Představte si, že jdete ulicí kolem právě rekonstruovaného domu. Na lešení visí poutač s nápisem: „Zde staví Profirekonstrukce a. s.“ V tom znenadání někdo nedbale strčí do nádoby od barvy nad vámi, ta se vedle vás zřítí, celá se rozletí a její obsah potřísní vaše oblečení a nechráněnou pokožku. Kdo bude za vaši újmu odpovědný? A jaký bude rozsah její či jeho odpovědnosti? V tomto textu se pomocí uvedeného příkladu pokusím představit argumentaci, podle které se budou kritéria vzniku a rozsahu povinnosti k náhradě újmy zásadně lišit v případě odpovědnosti fyzických a právnických osob.

Základní stavební kámen mé argumentace přitom tvoří deklarovaný koncepční příklon nového ObčZ k přirozenoprávní tradici,¹ který v ObčZ znamená mj. důsledné rozlišování mezi člověkem s vlastní vůlí (fyzickou osobou) a právnickou osobou jakožto umělým výtvozem práva (fikcí) bez vlastní vůle.² Cílem tohoto článku je tak prozkoumat, zda a nakolik mohou koncepční změny spjaté s přijetím ObčZ vést k duálnímu, a tedy nerovnému posuzování subjektivní odpovědnosti u fyzických a právnických osob.

Subjektivní odpovědnost

V zájmu jasnosti dalšího textu budu považovat za nepochybné, že v uvedeném příkladu jde primárně o odpovědnost za zavinění (subjektivní odpovědnost).³ Dle § 2910 ObčZ „[š]kudce, který vlastním zaviněním poruší povinnost stanovenou zákonem a zasáhne tak do absolutního práva poškozeného, nahradí

poškozenému, co tím způsobil.“ Podle tohoto základního ustanovení tak (1) vzniká odpovědnost škudce zaviněným protiprávním zásahem do absolutního práva poškozeného, a to (2) v rozsahu, co tímto zásahem škudce způsobil. Lze tak rozlišovat mezi újmou zakládající odpovědnost, tj. prvním negativním projevem vůle škudce ve sféře poškozeného, který zároveň představuje zásah do absolutních práv poškozeného, a následnou újmu, která z této první újmy plyne a která tak spoluurčuje rozsah odpovědnosti.

Jestliže například Profirekonstrukce a. s. zaviněně poruší svou povinnost dodržovat zásady bezpečnosti při práci, což povede k pádu nádoby na zem a následně k porušení vašeho absolutního vlastnického práva (špinavé oblečení) či absolutního práva na tělesnou integritu (potřísnění pokožky), vzniká tím delikttní odpovědnost této osoby.

* Katedra teorie práva a právních učení Právnické fakulty UK/Keble College, University of Oxford. Tento článek byl zpracován v rámci projektu Grantové agentury ČR reg. č. 16-22016S „Právní jednání a odpovědnost právnických osob“. Za komentáře a připomínky k dřívějším podobám mých argumentů děkuji zejména Karlu Beranovi, Davidu Elischerovi, Pavlu Ondřejkovi a oběma anonymním recenzentům. Konečná podoba argumentace i její případné nedostatky jdou však plně k mé tíži. E-mail: janecek@prf.cuni.cz.

¹ VLÁDA ČR. *Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku*. Praha: Vláda ČR, 2012, s. 12, 19–21, 33–35, 45, 63 a 373, dostupné z URL: <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>> [https://perma.cc/Y8YV-7GE2] (dále jen „Důvodová zpráva“). K tomu bližší viz JANEČEK, V. Kausalita a rozsah odpovědnosti. *Právník*. 2016, č. 11, s. 959–981.

² Důvodová zpráva, s. 12, 20, 33, 45 a další. Srov. též např. RAINER, F. K povaze právnické osoby. *Právní rozhledy*. 2014, č. 21, s. 755nn.

³ Srov. zejm. § 2924 ObčZ. Lze si například představit, že nádobu ráno přinesl do práce jeden ze zaměstnanců, aby ji vrátil druhému, od něž si ji den předtím vypůjčil apod. V takové situaci by vám patrně nezbývalo, než argumentovat základním ustanovením § 2910 ObčZ.

Pokud tímto zásahem škůdce způsobí jen faktické poškození vašeho oblečení a zašpinění pokožky, budou rozsah odpovědnosti a tedy i povinnosti k náhradě omezeny toliko na odčinění těchto následků. Může se ale také stát, že rozčákaný obsah nádoby poleptá vaši kůži, že kvůli této nehodě nestihnete letecký spoj z nedalekého letiště, a budete si tak muset zajistit náhradní dopravu, nebo třeba, že vám tekutina z nádoby zničí bionický poslední článek ukazováčku v hodnotě několika milionů korun.⁴ V takovém případě může rozsah odpovědnosti zahrnovat i tyto následné újmy, které s první újmou, tj. se zásahem do vašeho absolutního práva, také souvisí.

Pro pochopení konstrukce § 2910 ObčZ lze, myslím, hledat inspiraci v německé doktríně, neboť tato základní skutková podstata subjektivní odpovědnosti podle všeho vychází z § 823 BGB.⁵ Německá nauka i praxe v této souvislosti hovoří o tzv. odpovědnost zakládající (*haftungsbegründende*) a odpovědnost vyplňující (*haftungsausfüllende*) kauzalitě.⁶ Zatímco první, odpovědnost zakládající kauzální vztah musíme hledat mezi zaviněným porušením právní povinnosti a zásahem do absolutního práva (srov. text § 2910 ObčZ), druhý, odpovědnost vyplňující kauzální vztah, je třeba hledat mezi zásahem do absolutního práva a faktickými následky, které z něj plynou.

Ze systematického hlediska je ale v českém právu klíčové ještě jedno ustanovení, a to § 2895 ObčZ. Podle § 2895 ObčZ je škůdce „povinen nahradit škodu bez ohledu na své zavinění [pouze] v případech zvlášť stanovených zákonem.“ Z toho lze dovodit, že první i následná újma musí být kryta zaviněním škůdce, jinak za ni škůdce neodpovídá, ledaže by to zákon zvlášť stanovil. U subjektivní odpovědnosti dle § 2910 ObčZ ale zákon žádný zvláštní režim pro první a následnou újmu nestanoví. Proto musí být všechny kauzální následky zaviněného porušení zákonem stanovené povinnosti kryty zaviněním. To se týká jak první, tak následné újmy.⁷

Z výše uvedeného plyne důležitý praktický závěr, totiž že nemá smysl požadovat po vás či po jiném poškozeném, aby v takových případech prokazoval faktickou příčinnou souvislost v rozsahu, v němž je zcela vyloučeno zavinění škůdce. Jestliže by například škůdce vysloveně nechtěl způsobit pádem nádoby na zem infarkt ženě, která celou událost sleduje z okna (tzv. nepřímá poškozená), nemá vůbec smysl takovou kauzalitu dokazovat. Nikdo v pozici škůdce by totiž, myslím, nemohl rozumně předvídat, že

takovou újmu může vůbec způsobit, a to ani z nedbalosti. Škůdce tak sice mohl nedbale shodit nádobu od barvy, ale nemohl nedbale způsobit infarkt přihlížející paní.

Tato argumentace ale může platit i opačně. Jestliže by si každý v pozici škůdce dokázal rozumně představit, že pádem nádoby způsobí škodu na oblečení, pak nemá smysl prokazovat, co je na první pohled (*prima facie*) zřejmé.⁸ V případě nedbalosti,⁹ která je vlastně generalizovaným a v tomto smyslu objektivizovaným měřítkem,¹⁰ figuruje totiž kauzální souvislost nedbalého jednání a újmy jako její implicitní předpoklad. Nedbalost v objektivním slova smyslu, tj. rozpor jednání škůdce s objektivně stanoveným standardem péče, je jakousi formulací běžně předvídatelné, byť nechtěné kauzality. Stejně jako jde u kauzality o generalizovanou pravidelnost následků, které mohou realizací rizika vzniknout, tak jde u nedbalosti o faktickou ignoraci

⁴ Jde o jednu z posledních biotechnologických novinek, která dokáže částečně nahradit senzorické funkce prstu. Namísto chybějícího či nefunkčního prstu toto bionické zařízení vnímá různé kvality okolního světa (např. textura látky) a vysílá do našeho nervového systému vzruchy, které nás o kvalitách vnímaných či spíše změřených tímto zařízením informují. Viz blíže např. URL: <<http://www.livescience.com/53982-bionic-fingertip-lets-amputee-feel-textures.html>> [<https://perma.cc/YS89-9JSQ>].

⁵ Takto viz např. Důvodová zpráva, s. 563 a 570; PIPKOVÁ, P. Ochranný účel normy a jeho význam pro vymezení rozsahu odpovědnosti za škodu (k § 2910 NOZ). *Právník*. 2013, č. 9, s. 869nn; HRÁDEK, J. Komentář k § 2910. In: Švestka, J. – Dvořák, J. – Fiala, J. a kol.: *Občanský zákoník. Komentář. Svazek VI*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 930n, odst. 19nn; BEZOUŠKA, P. Komentář k § 2910. In: Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055–3014)*. Komentář. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1541, odst. 4n.

⁶ U nás viz např. BEZOUŠKA, *op. cit.*, s. 1542n.

⁷ Srov. ale např. BEZOUŠKA, *op. cit.*, s. 1558, odst. 116, podle něhož musí být zaviněním kryto jen porušení povinnosti a první újma (delikt a zásah do absolutního práva, srov. porušení ochranné normy a zásah do jiného práva). Autor však svůj závěr nepodkládá žádnou argumentací, proto s ním nelze polemizovat.

⁸ Viz též THAYER, J. B. The Burden of Proof. *Harvard Law Review*, 1890, roč. 4, č. 2, s. 45–70, který si uvědomoval častou nesmyslnost prokazování faktické souvislosti a navrhol tento problém řešit obrácením důkazní povinnosti i bez zákonného zakotvení domněnky v případech, kdy je *prima facie* jasné, že je dána souvislost mezi dvěma jevy. Žalobce tak tvrdí a prokazuje pouze, co se stalo – jenom existenci dvou jevů (deliktu a škody), zatímco žalovaný prokazuje neexistenci faktické kauzality a tím se zbavuje odpovědnosti. Tato doktrína byla pro některé případy přijata např. i v Německu – viz blíže WIEGAND, W. Der Arztvertrag, insbesondere die Haftung des Arztes. In: Wiegand, W. (ed.). *Arzt und Recht. Berner Tage für die juristische Praxis*. Bern: Stämpfli & Cie AG, 1985, s. 107–110; WEBER, H. *Der Kausalitätsbeweis im Zivilprozeß*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1997, s. 154–158; WAHRENDORF, V. *Die Prinzipien der Beweislast im Haftungsrecht*. Köln/Berlin/Bonn/München: Heymann, 1976. U nás např. TICHÝ, L. Pravděpodobnost v hmotném právu a míra důkazů (skica o možné změně paradigmatu v NOZ). *Bulletin advokacie*. 2013, č. 12, s. 29.

⁹ Dle úzu dosavadní české civilistiky by bylo patrně srozumitelnější hovořit jen o nevědomé nedbalosti.

¹⁰ Tím samozřejmě není dotčeno, že se poškozený může vyvinut poukazem na své subjektivní vlastnosti a schopnosti. Právě v tom a jedině v tom spočívá dle mého názoru subjektivní prvek nedbalosti. Jinak je jednání škůdce posuzováno objektivním měřítkem. Jestliže se tak škůdce nevyvíjí, zůstává nedbalost otázkou posouzení shody faktického chování škůdce se stanoveným standardem péče. Blíže viz např. ŠTEFEK, M. Předvídatelnost škody v novém občanském zákoníku. *Jurisprudence*. 2014, č. 5, s. 30n, či LOVĚTÍNSKÝ, J. Objektivní měřítko při dovozování nedbalosti a jeho limity. *Právní rozhledy*. 2016, č. 3, s. 80n.

pravidelnosti rizika škody (nedbalé jednání). Nedbalost tak staví na kauzalitě, resp. je jejím zvláštním případem – či lépe řečeno kvalifikovaným případem pravidelnosti právně relevantní příčiny (jednání) a škodního následku (nedbale způsobené škody).¹¹ Z nedbalosti lze usuzovat na kauzalitu, ale ne naopak.

Z procesního hlediska se proto povinnost prokazování příčinné souvislosti může na pozadí ObčZ často jevit jako neúměrné zatěžování poškozeného.¹² Jedna věc je kauzální souvislost tvrdit, jiná věc je ji dokazovat. Domnívám se přitom, že kauzalita bude v praxi často vyplývat přímo z nedbalosti v objektivním smyslu. Přesunutí těžiště dokazování od kauzality k zavinění (zejm. u nedbalosti) ostatně podle mého názoru plyne přímo z textu ObčZ. Na rozdíl od předchozího ustanovení § 420 odst. 1 občanského zákoníku z roku 1964 totiž ten současný výslovně požaduje, aby poškozený tvrdil, a tím pádem i prokazoval, škůdcovo zavinění, čímž se stává (alespoň v případě nedbalosti) požadavek prokazování kauzality ze strany žalobce duplicitním a nadbytečným.¹³

Jak ale poznáme kauzální škodní následky, které mohou být v principu kryty nedbalostí? Pomocí objektivního generalizovaného testu nedbalosti. Tím se dostáváme zpět k těžišti subjektivní odpovědnosti – k zavinění. Pro zjednodušení vyjděme z toho, že nedbalé porušení právní povinnosti je takové, při němž škůdce objektivně *měl* předvídat škodlivý následek svého jednání či opomenutí. Porušení právní povinnosti je pak nedbalé a zároveň i zaviněné, pokud navíc škůdce subjektivně *mohl* předvídat škodlivý následek svého jednání či opomenutí.¹⁴ V tomto textu dále uvažuji primárně o nedbalosti v objektivním slova smyslu, tj. o nedbalosti jednání, z níž plyne pouze domněnka zaviněného způsobení škody, resp. nedbalosti v subjektivním smyslu, tj. domněnka toho, že škůdce také *mohl* škodní následek předvídat.

Objektivním měřítkem nedbalosti je tak zjednodušeně to, co škůdce jako škodní následek svého jednání předvídat *měl*.¹⁵ A tady to začne být opravdu zajímavé. Jak můžeme stanovit, co měla právnícká osoba předvídat? Právnícká osoba přeci nemůže sama nic předvídat, neboť nemá vlastní vůli ani intelekt.

Přičitatelnost zavinění právnícké osobě

Na problém přičitatelnosti zavinění a odpovědnosti právnícké osobě z hlediska nové koncepce ObčZ bylo již v jiné souvislosti

poukázáno, proto nechci opakovat argumenty, které byly vysloveny.¹⁶ Naopak se zaměřím na užší otázku, a to na rozsah přičitatelného zavinění. Nejprve chci ale představit princip restriktivní přičitatelnosti, který je pro můj další výklad nezbytný.

ObčZ již nevychází z toho, že by právnícká osoba byla útvarem s vlastní vůlí. Naopak ji spíše považuje za fiktivní útvar, jemuž se cizí vůle přičítá. To plyne z § 151 odst. 1 ObčZ, podle něhož „[z]ákon stanoví, popřípadě zakladatelské právní jednání určí, jakým způsobem a v jakém rozsahu členové orgánů právnícké osoby za ni rozhodují a nahrazují její vůli.“¹⁷ Z toho lze mimo jiné dovodit, že právnícká osoba neexistuje nezávisle na právním řádu, ale je s právním řádem imanentně spjata. Právníckou osobu si proto nemůžeme prohlížet stejně jako objekty hmotného světa (například člověka) z různých perspektiv a domýšlet si její různé aspekty a vlastnosti. To bychom jen produkovali další, v lidském životě naprosto nesrozumitelné výroky a sami sebe bychom povyšovali na zákonodárce či lépe tvůrce nové fiktivní reality.¹⁷ V přísném slova smyslu totiž právnícká osoba není předmětem našeho poznání *tout court*. Poznáváme ji jedině zprostředkovaně

¹¹ Viz TILSCH, E. O příčinném spojení v právu soukromém. In: *Pocta podaná českou fakultou právníckou panu Dr. Ant. rytíři Randovi k sedmdesátým narozeninám dne 8. července 1904*. Praha: Bursík & Kohout, 1904, s. 277–298.

¹² Srov. HOLČAPEK, T. Občanskoprávní odpovědnost v medicíně a její uplatňování u českých soudů. *Právní rozhledy*. 2016, č. 9, s. 305–311 a literaturu tam uvedenou.

¹³ Na tom nic nemění skutečnost, že nedbalost je ObčZ presumována. Zcela samostatnou otázkou je ovšem přípustnost důkazu opaku či protidůkazu, který by předkládal žalovaný, a to jak ve vztahu k zavinění, tak ve vztahu ke kauzalitě. Podrobněji k otázce kauzality i ve vztahu k zavinění viz JANEČEK, *op. cit.*, 980n.

¹⁴ Pojmy objektivní a subjektivní tady mohou působit poněkud matoucím dojmem. To, že škůdce něco subjektivně *mohl* předvídat, neznamená, že když jednal, tak to aktuálně předvídal, ale jen, že to s ohledem na své osobní vlastnosti, postavení a schopnosti předvídat mohl. Přesněji řečeno je tak nedbalost spíše kombinací objektivního (měl) a subjektivního (mohl) měřítká. Naproti tomu u úmyslu lze skutečně hovořit o subjektivní stránce. V tomto duchu např. Macur již v 80. letech minulého století dovozoval, že v českém civilním právu postrádáme „čistou“ subjektivní odpovědnost. Viz MACUR, J. Vztah objektivních a subjektivních předpokladů občanskoprávní odpovědnosti. *Právník*. 1986, roč. 125, s. 683–692.

¹⁵ Srov. § 4 a § 2912 ObčZ. K tomu viz též dále část 3 tohoto článku (Co všechno může předvídat fiktivní intelekt?).

¹⁶ Už Jeremy Bentham rozpoznal, že každá nová fikce je jak „syfilis, neboť proniká do každé žíly [práva] a přináší tam zárodky hniloby“ a považoval takový přístup jen za uzurpaci zákonodárné moci ze strany soudů, které si podobné fikce podle něj vytvářejí – BENTHAM, J. *The Works of Jeremy Bentham: Vol. 5*. J. Bowring (ed.). Edinburgh: William Tait, 1843, s. 92.

¹⁷ Srov. WAGNER, G. Vicarious Liability. In: Hartkamp, S. – Hesselink, M. W. – Hondius, E. H. – Mak, Ch. – du Perron, C. E. (eds.). *Towards a European Civil Code, Fourth Revisited and Expanded Edn.* Aalphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2011, s. 904 a 914, který se ve srovnávacím pohledu zabývá otázkou, do jaké míry je odpovědnost právnícké osoby postavena na principu zavinění či na principu objektivní přičitatelnosti. Ukazuje přitom, že jasná tendence je posuzovat odpovědnost právnícké osoby podle striktních a restriktivních pravidel. Shodně WERRO, F. – PALMER, V. V. *The Boundaries of Strict Liability in European Tort Law*. Durham: Carolina Academic Press, 2004, s. 175–177.

skrže právní ideály, které ji konstituují, tj. skrže zákon a zakladatelské právní jednání v písemné formě; zjednodušeně skrže konstituční akt a na něj navazující další právní důvody.

Interpretace toho, co právnická osoba je, jaké má vlastnosti, jaké má funkce, co může a co nemůže učinit, za co odpovídá atd., by měla být v souladu s výše uvedeným zásadně *restriktivní*.¹⁸ To je pro další postup mého argumentu velice důležitý závěr. Výklady o přičitatelnosti vůle a zavinění mohou legitimně vycházet jenom z toho, co právnickou osobu tvoří, tj. z ideálních zdrojů poznání právnické osoby – konstitučních aktů. Naopak nelze všemožné závěry dovozovat z jiných, často intuitivních důvodů. Například ze samotného pojmu „osoba“ není možné analogií dovodit, že právnická osoba může mít vlastní zavinění, vlastní důstojnost, city, rozum atd. Tak by tomu bylo, leda by to právo fiktivně stanovilo. Právnická osoba je tedy jenom fiktivním bodem přičitatelnosti, a to přičitatelnosti podle striktních pravidel.¹⁹ Její vůle, intelekt a další vlastnosti jsou také pouze fiktivní – jsou to statická, právem stanovená fakta, která nelze dynamicky a kreativně dotvářet, aniž bychom se tím dostali do myšlenkové spirály plné iluzí a nesmyslů.

Jak je tedy konstitučními akty stanovena přičitatelnost zavinění, tj. svým způsobem vadné vůle či intelektu? V tomto ohledu můžeme za klíčová považovat dvě ustanovení ObčZ, podle nichž „[p]rávnickou osobu zavazuje protiprávní čin, kterého se při plnění svých úkolů dopustil člen voleného orgánu, zaměstnanec nebo jiný její zástupce vůči třetí osobě,“ (§ 167)²⁰ a „[k]do při své činnosti použije zmocněnce, zaměstnance nebo jiného pomocníka, nahradí škodu jím způsobenou stejně, jako by ji způsobil sám“ (§ 2914).²¹

Prvé uvedené ustanovení skýtá určité interpretační obtíže. Plnění „úkolů“ zástupce právnické osoby se zdá být v pojmovém rozporu s tím, aby zástupce jednal protiprávně. Zaviněné protiprávní jednání (plnění úkolů) bude totiž formálně vzato zpravidla představovat neplnění stanovených úkolů. Tak například Profirekonstrukce a. s. pravděpodobně svým zaměstnancům neudělil pokyn, aby shazovali věci na zem. Domnívám se proto, že je zde užitečné rozlišovat mezi plněním úkolů, které vyvolává protiprávnost *vis-à-vis* právnické osobě (exces), od plnění úkolů, které vyvolává protiprávnost vůči třetí osobě. Ustanovení § 167 ObčZ pak zakládá fikci přičítání zástupcova projevu vůle, který se jako vadný a protiprávní projevuje vůči třetí osobě.

Pro třetí osobu tedy není rozhodné, zda je plnění úkolů vadné dovnitř společnosti, ale jen to, zda k újmě došlo v souvislosti s plněním nějakého úkolu, který poškozený může důvodně přičítat právnické osobě.²² Sem pád nádoby z lešení na zem nepochybně spadá.

Mnohem srozumitelněji vyjadřuje tuto zásadu ustanovení § 2914 ObčZ, na základě něhož se právnické osobě přičte vše, co člen voleného orgánu, zaměstnanec či jiný zástupce vlastním zaviněním způsobí *při činnosti* právnické osoby. Zde je rozhodujícím kritériem to, že právnická osoba skrže své zástupce vystupuje při své činnosti jako principál. Její fiktivní vůle a intelekt tudíž zastřešuje v zásadě vše, co se děje uvnitř této právnické osoby. Poškozeného pak zajímá jen to, že principál přebírá za své zástupce jakousi souhrnnou odpovědnost. Jestliže proto například jeden zaměstnanec měl a mohl vědět, že nádoba zůstala stát na okraji lešení, odkud ji může kdokoliv omylem snadno shodit, druhý zase, že je nádoba špatně uzavřená, třetí, že v ní není barva, ale leptavá tekutina, a konečně čtvrtý, aniž by cokoli z uvedeného měl a mohl vědět, do nádoby nedbale vrazí, takže ji nakonec opravdu shodí dolů z lešení, pak lze právnické osobě přičíst souhrnně nedbalost za všechny čtyři. Právnická osoba tu bude odpovídat, jako by sama jednala takto nedbale, a to jak ve vztahu ke vzniku odpovědnosti, tak k jejímu rozsahu.

Samozřejmě si lze představit, že právnická osoba bude mít při své činnosti jen jednoho zástupce. V takovém případě se plnění úkolu zástupce bude překrývat s činností právnické osoby, stejně jako se bude překrývat funkční dosah § 167 a § 2914 ObčZ. Přičítání bude v takovém případě mnohem snazší, stejně jako bude pro třetí osobu mnohem snazší rozpoznat, kdy jedná zástupce mimo své oprávnění a odpovídá tak sám.²²

Tomu je svým způsobem mimořádně blízko posuzování vzniku odpovědnosti

¹⁸ Srov. LASÁK, J. Komentář k § 151. In: Lavický, P. a kol. *Občanský zákoník I: Obecná část (§ 1–654)*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 779.

¹⁹ K tomu viz kriticky např. BERAN, K. Teoretická koncepce trestní odpovědnosti právnických osob v ČR. GERLOCH, A. – BERAN, K. a kol. *Funkce a místo právní odpovědnosti v recentním právním řádu*. Praha: Leges, 2014, s. 99nn.

²⁰ Záměrně zde pomijím § 1935 ObčZ, podle kterého „[p]lní-li dlužník pomocí jiné osoby, odpovídá tak, jako by plnil sám.“ Toto ustanovení se totiž týká smluvní odpovědnosti vůči věřiteli a ne delikt ní odpovědnosti vůči třetím osobám, kterou se zde primárně zabývám. Takto např. ŠILHÁN, J. Komentář k § 1935. In: Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721–2054)*. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 953.

²¹ Podobně SVEJKOVSKÝ, J. Komentář k § 167. In: Svejkovský, J. – Deverová, L. a kol. *Právnické osoby v novém občanském zákoníku, 1. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 113.

²² Srov. např. ČECH, P. – FLÍDR, J. Odpovídá zaměstnanec třetí osobě za škodu, kterou jí způsobí při plnění pracovních úkolů? *Rekodifikace a praxe*. 2015, č. 3, s. 15nn.

právnícké osoby i v případech, kdy má zástupců více. Vznik odpovědnosti, resp. *první újmu*, totiž zpravidla způsobí jednání pouze jediného zástupce – toho, který shodil nádobu od barvy. Právě jeho nedbalé jednání je odpovědnost zakládající příčinou, kterou je třeba prokázat. Poškozený však bude mít velice složitou důkazní situaci. Zřejmě dokáže prokázat, že nádobu musel někdo shodit. Jak ale může vědět a dokázat, který zástupce (dělník na stavbě) nádobu shodil a že to bylo nedbale? Jak tedy prokáže, že principál fiktivně zavinil, a to alespoň z nedbalosti, pád nádoby a újmu poškozeného? Jakou vůli či intelekt může právnícké osobě přičíst, když nezná konkrétního škůdce?

Co všechno může předvídat fiktivní intelekt?

a) Předvídatelnost první újmy

ObčZ stanoví ve svém § 4 vyvratitelnou právní domněnku, podle níž má každá svéprávní osoba rozum průměrného člověka a schopnost ho užívat. Poškozený, který prokáže, že nádoba nespadla sama od sebe,²³ tak může vycházet z toho, že ten, kdo svým jednáním shodil nádobu od barvy na zem, měl také rozum průměrného člověka. Ačkoliv tedy právnícká osoba vlastní rozum ani schopnosti užívat jej nemá a samotná její povaha tuto domněnku vyvrací, lze uvažovat o tom, že jí takovýto fiktivní rozum v návaznosti na § 4 ObčZ přičteme.²⁴ Fiktivní rozum ovšem nemůžeme v souladu s principem restriktivní přičitatelnosti právnícké osobě přiřknout jen tak. Jinými slovy, musíme najít zdroj objektivně ideální právní fikce, že zavinění člověka je zaviněním právnícké osoby.

Odkud se tedy bere toto pravidlo přičitatelnosti? Tu se, myslím, musíme vrátit k § 151 a § 161 ObčZ. Z prvního uvedeného ustanovení plyne, že konstituční akty stanoví, „jakým způsobem a v jakém rozsahu“ může být vůbec vytvořena a přičtena nějaká vůle právnícké osobě. Tím jsou dány vnější limity přičetnosti (přičitatelnosti), tj. hranice, kde lze vůbec uvažovat o nějaké aktivitě, kterou lze považovat za činnost právnícké osoby ve smyslu § 2914 ObčZ. Ustanovení § 161 ObčZ pak zakotvuje pravidlo, podle něhož se konkrétní jednání zástupce právnícké osoby přičte této právnícké osobě na základě toho, že takový zástupce dá najevo, co ho k zastupování v dané situaci opravňuje, případně na základě toho, že takové oprávnění plyne z okolností. Z uvedeného pak plyne, že

zavinění zástupce lze právnícké osobě přičíst jen tehdy, pokud zástupce jedná v mezích „přičetnosti“ právnícké osoby (§ 151 ObčZ), a zároveň jen v takovém rozsahu, jak to plyne z jeho zástupčího oprávnění (§ 161 ObčZ).

Co to znamená z hlediska rozsahu odpovědnosti právnícké osoby za první újmu? Jednoduše tolik, že právnícká osoba bude v principu odpovídat za újmu způsobenou zaviněním svých zástupců nejvýše *jen* v přesně vymezeném rozsahu. Mimo tento konstitučně restriktivně vymezený (§ 151 ObčZ) a na základě konstitučních aktů *ad hoc* – například udělením pokynu (§ 161 ObčZ) – restriktivně vymezený rozsah přičitatelnosti a odpovědnosti nelze zavinění právnícké osobě přičíst (jde o *exces*).

Tím lze argumentačně dospět k důležitému obecnému závěru. V tomtéž případě *nemůže* právnícká osoba za *první újmu* odpovídat *ve vztahu k více primárním* škodním následkům, než její zástupce – fyzická osoba. Může být jediné menší. Na druhou stranu však také platí, že k přičtení zavinění a odpovědnosti právnícké osobě dojde zcela automaticky (objektivně), a to na základě jednání zástupce a konstitučních aktů. V tomto ohledu bude souvislost mezi zaviněním, které se právnícké osobě přičítá, a první újmou souvislostí objektivně ideální, tj. fiktivní a nevyvratitelnou, kterou není třeba dokazovat.²⁵

Jestliže tedy kterýkoliv zástupce shodí nádobu s barvou, pak lze presumovat, že mohl coby svéprávní osoba s rozumem průměrného člověka první újmu na oblečení (vlastnickém právu) či na zdraví (právu na tělesnou integritu) předvídat. Tím spíše to bude platit, pokud právnícká osoba Profirekonstrukce a. s., resp. její zástupci, vystupovali jako odborníci (§ 5 ObčZ). Zástupcovu schopnost předvídat lze tedy právnícké osobě rovněž fiktivně přičíst, čímž bude založena její subjektivní odpovědnost. Způsobení škody, kterou škůdce jako následek svého jednání předvídá, je totiž presumovaně nedbalé (§ 2900, § 2911 a § 2912) a tedy zaviněné (subjektivní odpovědnost).

²³ Viz předchozí pozn. pod čarou.

²⁴ Nejde tak o vlastní zavinění, ale o přičtené zavinění (*culpa imputativa*), které bylo historicky spjato s kvazideliktní odpovědností, tj. s odpovědností za výsledek. Viz blíže ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Cape Town: Juta, 1990 (reprint 2006), s. 19, 1129 a literaturu tam uvedenou.

²⁵ Srov. též § 1935 a § 2914 ObčZ, které rovněž zakládají objektivní odpovědnost právnícké osoby za zástupce, pomocníka či třetí osobu, pakliže tato osoba nejednala mimo sféru svého zástupčího oprávnění či mimo sféru přičetnosti právnícké osoby (*exces*).

b) Předvídatelnost následné újmy

Vlastní rozsah dalších škodlivých následků (odpovědnost vyplňující kauzalita), který může být právnické osobě přičten, je ovšem v ObčZ vymezen odlišně. Tady lze nedbalost presumovat již na základě § 2911 ObčZ, podle kterého „[z]působí-li škůdce poškozenému škodu porušením zákonné povinnosti, má se za to, že škodu zavinil z nedbalosti.“ Platí-li, že Profirekonstrukce a. s. způsobila poškozenému první újmu porušením zákonné povinnosti, má se za to, že i následnou škodu (újmu) zavinila z nedbalosti. Nepresumuje se zde ale žádná lidská vlastnost, nýbrž pouze nedbalost. I právnická osoba přitom může být nedbalá, neboť nedbalost není zaviněním v úzkém slova smyslu. Nejde totiž o skutečný vnitřní vztah škůdce ke škodnímu následku. Nedbalost je naopak jen objektivní kritérium toho, že určitá újma byla předvídatelná a škůdce se měl proto zachovat jinak, než se ve skutečnosti zachoval. Ve vztahu k následné újmě tedy domněnka dle § 2911 ObčZ může znamenat to, že bylo předvídatelné, že první újma povede k následné újmě, a proto škůdce neměl první újmu způsobit.

Může tedy právnická osoba zavinit následnou újmu z vlastní nedbalosti? Domnívám se, že ano. Nedbalost je tu totiž jen ideálním vztahem mezi zaviněnou příčinou (první újmou) a dalším protiprávním následkem (následnou újmou).²⁶ Domněnka nedbalosti dle § 2911 ObčZ, na rozdíl od domněnky rozumu (§ 4 ObčZ), se tedy vztahuje i na právnické osoby.

Co z toho plyne pro rozsah odpovědnosti právnické osoby za následnou újmu? V těch případech, kdy bude právnické osobě přičtena odpovědnost za první újmu, se její další odpovědnost, a tedy rozsah přičitatelných následných újem, bude posuzovat již na základě samostatné domněnky nedbalosti. Z § 2912 ObčZ lze pak dovodit základní měřítko domněnky nedbalosti, jímž je standard péče *osoby* průměrných vlastností. To znamená, že pokud by následnou újmu jakožto následek první újmy předvíдалa právnická osoba průměrných vlastností v postavení společnosti Profirekonstrukce a. s., pak je způsobení první újmy ve vztahu ke druhé újmě nedbalé, a tedy spolu souvisí.

Domněnka nedbalosti je tedy domněnkou souvislosti mezi první a následnou újmou, kterou by osoba průměrných vlastností předvíдалa. Bude tedy rozsah odpovědnosti za následnou újmu u právnické osoby stejný jako u osoby fyzické? Nikoliv. Již za účinnosti předchozího občanského zákoníku platilo,

že měřítkem nedbalosti je sice objektivní měřítko, ale ne měřítko jednotné. Vždy bude tudíž záležet na tom, co by ideální (právníká) osoba vzhledem k osobním poměrům škůdce objektivně mohla a v postavení škůdce proto také ideálně měla předvídat.²⁷ Standard péče se z tohoto důvodu může výrazně lišit u renomované, světoznámé a stabilní společnosti na straně jedné a začínající, neznámé společnosti na straně druhé. Stejně tak bude jiný standard předvídatelnosti u právnické osoby, jejíž zástupci ve svém součtu mohli předvídat, že pád nádoby s barvou poleptá vaši kůži, že tím přijdete o plánovaný let, či že takto můžete přijít o svůj bionický prst, ačkoliv každý ze zástupců samostatně na to dohlédnout neměl ani nemohl.

Tím se dostáváme zpátky k otázce, jak se bude lišit rozsah odpovědnosti za následnou újmu u fyzických a právnických osob. Na základě výše uvedeného lze dovodit, že objektivní možnosti předvídatelnosti u ideální právnické osoby budou zpravidla mnohem vyšší než u ideální fyzické osoby v obdobném postavení. Z hlediska nové koncepce odpovědnosti právnických osob v ObčZ může být tudíž legitimní očekávat, že *u právnických osob* bude rozsah odpovědnosti za následnou újmu *často větší než u fyzických osob* při stejných skutkových okolnostech. Naopak ale nemůže být *nikdy nižší*, protože objektivní možnosti předvídatelnosti vyplývají mj. z toho, kdo za právnickou osobu jedná. Jestliže si tak určitý škodní následek mohl představit zástupce, pak si ho objektivně mohla vždy představit i zastoupená osoba.

Nerovnost osob

Do zkoumání otázek vzniku a rozsahu odpovědnosti u právnických osob se tak výrazně promítají nové koncepční předpoklady, z nichž ObčZ vychází. Konkrétně se zde potvrzuje výchozí předpoklad nerovnosti mezi právnickými a fyzickými osobami, neboť o každé z těchto entit lze smysluplně a srozumitelně vypovídat v zásadě odlišném ohledu. Zatímco fyzická osoba je pojem, který svůj smysl čerpá ze vztahu k člověku, právnické osobě dává smysl její vztah k jejím konstitučním aktům. Jinými slovy, zatímco

²⁶ Z historického pohledu je ostatně nedbalost (*culpa*) obsahově spojena s protiprávností (*iniuria*) – viz ZIMMERMANN, *op. cit.*, s. 1004 a 1028.

²⁷ Např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 17. 12. 2014, sp. zn. 23 Cdo 2702/2012; ze dne 18. 12. 2012, sp. zn. 25 Cdo 3156/2011; ze dne 23. 8. 2012, sp. zn. 25 Cdo 3685/2011; ze dne 23. 10. 2003, sp. zn. 25 Cdo 214/2002 a další.

fyzická osoba je *ideálně objektivní* entitou (ideálním člověkem), právnická osoba je jen *objektivně ideálním* subjektem, tj. fikcí. Odtud pochází důležitý důvod nerovnosti fyzických a právnických osob, která má významný dopad na to, za jaké následky může ta která osoba odpovídat.

Ačkoliv může být tento závěr o nerovnosti subjektivní odpovědnosti zarážející, není nepochopitelný. Rovnost osob byla projevem dřívější materialistické koncepce práva. Hospodářská organizace, resp. právnická osoba stejně jako fyzická osoba, musela totiž mít materiální podstatu a opodstatnění. Právnická osoba byla tímto naturalizována.²⁸ Proto fyzické i právnické osoby byly stejným způsobem objektivní a tedy vzájemně si rovné.²⁹ Jejich rovnost přitom nebyla rovností formální (nominální), ale materiální.³⁰ Z tohoto úhlu pohledu je pak pochopitelné, že zásadně neexistoval rozdíl v posuzování rozsahu odpovědnosti právnických a fyzických osob.

Opuštění materialistické koncepce civilního práva³¹ má tudíž nejen zásadní teoretické, ale také praktické dopady. Nový kodex civilního práva opět důsledně denaturalizuje právnickou osobu a tím ji činí člověku nerovnou. Ve vztahu k založení odpovědnosti za první újmu (první domněnka zavinění a její fiktivní přičtení – § 4 ObčZ) to znamená požadavek restriktivního výkladu přičitatelnosti, a tedy nižší, nebo nejvýše stejnou hranici odpovědnosti u právnických osob, než u zastupující fyzické osoby. Vzdor tomu, ale rozsah následné odpovědnosti, tj. odpovědnosti za následnou újmu (druhá domněnka – § 2911 ObčZ), bude u právnické osoby již do značné míry samostatný, neboť tu nejde o jednorázové přičtení nedbalosti. Jak jsem argumentoval, právnická osoba může mít vlastní nedbalost, ačkoliv nemá vlastní vůli ani rozum. Rozsah její odpovědnosti za následnou újmu přitom bude zpravidla vyšší nebo alespoň stejný jako by byla odpovědnost jejich zástupců. Lze tedy shrnout,

že zatímco rozsah odpovědnosti právnické osoby bude u první újmy zpravidla menší, než u osob fyzických (jednotlivých zástupců), u následné újmy to bude právě naopak. Pakliže je má argumentace správná, zakládá tím ObčZ již ve svém principu nerovnou subjektivní odpovědnost fyzických a právnických osob.

Vrátíme-li se nazpět k příkladu s lešením a spadlou barvou, mohlo by to mj. znamenat, že rozsah odpovědnosti u fyzické osoby škůdce by se vztahoval v zásadě jen na poškození vašich šatů a ušpinění pokožky, ale už ne třeba na to, že vás obsah nádoby poleptá, že tím nestihnete svůj odlet, nebo dokonce, že vám tekutina z nádoby zničí bionický prst. Naproti tomu právnická osoba může relativně snadno odpovídat za všechny tyto následky, pokud by je dokázal předvídat vždy alespoň některý z jejích zástupců samostatně, a to i ten, který nakonec nádobu neshodil. Právnická osoba totiž v určitém smyslu kumuluje vědomosti všech svých zástupců. Je pak otázkou, zda je takové nastavení právního řádu žádoucí a spravedlivé, a to jak z pohledu škůdce, tak poškozeného. Měla by právnická osoba při téže činnosti nést více rizika, než osoba fyzická? Měl by rozsah nahraditelné újmy poškozeného záviset na tom, zda za pád nádoby z lešení odpovídá právnická nebo fyzická osoba? Tyto otázky *de lege ferenda* bude, myslím, do budoucna potřeba rovněž zodpovědět.

²⁸ K tomu viz QUINE, W. V. O. Epistemology Naturalized. In: Quine, W. V. O. *Ontological Relativity and Other Essays*. New York: Columbia University Press, 1969, s. 69–90; KIM, J. What Is „Naturalized Epistemology?“. *Philosophical Perspectives*. 1988, č. 2, s. 381–405.

²⁹ Srov. PROCHÁZKA, R. Všetkým telám rovnako. In: Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 93–122.

³⁰ KUČERA, E. *Obecná teorie státu a práva, díl II*. Praha: Orbis, 1977, s. 256n.

³¹ Důvodová zpráva, s. 10, 13, 19, 563 a další.